

„Mugavuspagulase“ kujundi varjud eestlaste rändekogemuses

Terje Toomistu

26. augustil 2014 kuulutas nädalaleht Eesti Ekspress oma „nädala sõnaks“ *mugavuspagulase*, viidates Eesti Rahva Muuseumi toonase direktori ja tuntud poliitiku Tõnis Lukase mõni päev varem peetud kõnele. Leht kirjutas: „Terminiga tähistab Lukas inimesi, kes on hiljaaegu Eestist lahkunud või plaanivad seda teha. Nende inimeste puhul ei ole tegemist selle lainega, „mis läks aastal 1944. Need on mugavuspagulased, kes praegu lahkuvad. Osalt ka lodevuspagulased“.“ (Eesti Ekspress 2014)

Lukase uudissõna inimeste kohta, kes kolivad Eestist välismaale mugavama elu või paremate majanduslike võimaluste otsingul, läks kiiresti käibe, luues stereotüübi Eestist lahkunutest kui lääneriikide mugava elu peale läinutest. Nende ränne on ajendatud isiklikust heaolust ja kasust, erinedes seetõttu tagakiusamisest tingitud lahkumisest, nagu mäletatakse 1940. aastate suurt väljarändelainet, mil eestlased põgenesid Nõukogude okupatsiooni eest.

Selle artikli kirjutamise ajaks 2025. aastal oli Eesti Keele Instituut lisanud *mugavuspagulase* termini oma seletavasse sõnaraamatusse, määratledes seda inimesena, „kes lahkub kodumaalt mujale paremate elutingimuste ja suurema palga nimel“ (Sõnaveeb). Taoline institutsionaliseerumine kinnitab, et terminist on saanud osa eestikeelsest argisõnavarast. Kuigi uudissõnaga kaasnenud avalik debatt on tänaseks suuresti vaibunud, mõjutab selle tähendusväli ja seonduv moraalne hinnang jätkuvalt seda, kuidas väljarännanutesse Eestis suhtutakse ning kuidas migrandid ise oma valikuid reflekteerivad. Ent *mugavuspagulase* mõiste kasutamine noorte täiskasvanute kohta, kes lahkusid Eestist Euroopa Liiduga liitumise järel, 2008.–2009. aasta majanduskriisi harjal või selle järel, on kõigest sümptom laiemast protsessist, kus ränne on tihedalt põimunud afektiivselt laetud avalike diskursustega.

Pärast Euroopa Liidu laienemist 2004. aastal, kui Eesti koos teiste Ida-Euroopa riikidega sai järk-järgult ligipääsu Lääne-Euroopa tööturule ja viisavabale reisimisele, kasvas töö- ja õpiränne märkimisväärselt – hinnanguliselt suurenes eestlaste väljaränne kuni kaheksa korda (Anniste 2014). Eriti puudutas see noori täiskasvanuid, nn Y-põlvkonda, kes on tänaseks jõudnud kolmekümnendatesse ja varastesse neljakümnendatesse eluaastatesse. See on põlvkond, kes kasvas üles Eesti postsotsialistliku ülemineku ja Euroopa Liitu astumise ajal, olles esimesed, kellele noores täiskasvanueas rakendus Euroopa Liidu liikumisvabaduse printsiip. Astudes ellu piirideta Euroopas, iseloomustab Y-põlvkonna mobiilsust ajutisus, tsüklilisus ja avatud sihtpunktidega ränne (Cairns 2021), mida on kirjeldatud ka „voolava migratsioonina“ (Engbersen, Snel 2013). Sellises rändes võidakse lahkuda ühel põhjusel, paigale jääda aga teisel, vahepeal kolitakse edasi kolmandasse riiki, tullakse tagasi või minnakse taaskord teele.

Selle põlvkonna rändava elustiili tavapäraseks muutumist mõjutasid ka odavlennuliinide ja uute kommunikatsiooni- tehnoloogiate – Skype'i, Zoomi ja mitmesuguste sotsiaalmeedia platvormide – levik, mis vähendasid füüsilise asukoha olulisust suhete hoidmisel. Taoliste struktuursete muutuste tulemusena koges Eesti, nagu ka teised Ida-Euroopa riigid, seda, mida Cohen ja Sirkeci (2011) on nimetanud „rändekultuuri“ tekkeks – need on uskumused ja sotsiaalsed ootused, mis on (ajutise) migratsiooni noores täiskasvanueas teatud mõttes normaliseerinud. Rändekultuuri kujunemine mitte ainult ei populariseerinud rahvusvahelist haridust või nn vaheaastat välismaal (nt töö- ja puhkeviisaga Austraalias), vaid andis ebakindlate koduste olude taustal ka lootust majanduslike väljavaadete paranemisele paremate palkadega lääneriikide tööturul osalemise kaudu.

Kuigi noorte eestlaste rännet romantiseeritakse ja imetletakse – muu hulgas piiriüleste elude avalike käsitluste populaarsuse kaudu (nt Petrone Prindi „Minu ...“ sari või telesaated, nagu „Roaldi retked“) – kumab rändega seotud kõnelustest ka moraalne pingestatus. See ei avaldu tingimata selgesõnaliselt väljendatud avaliku ärevusena. Ent nagu järgnevalt näeme, on minu uuritavad tajunud suhtumist, mille kohaselt kujutatakse väljarännanud inimestena, kes on valinud „parema elu“ välismaal ning seeläbi justkui loobunud kohustustest kodumaa ees. Taolised kujutlused põimuvad murega rahvastiku vähenemise pärast, milles omakorda väljendub ellujäämise diskursus Eesti rahvusliku identiteedi alusena (Puumeister 2018). Nii haakub väljarännet puudutav avalik diskursus ka demograafiliste hirmudega – madala sündimuse ja rahvastiku taastootmise küsimustega, mida väikese rahvana tajutakse eksistentsiaalse ohuna.

Y-põlvkonnale eelnenud, 1990. aastate postsotsialistliku ülemineku ajal täisealiseks saanud põlvkonna seas kehtib justkui vaikiv

ootus, mille kohaselt tuleb anda oma panus „rahvuse ülesehitamisse“. Selle põlvkonna vaates on nõukogudejärgne üleminek ajajärk, mis eeldab moraalset pühendumist. See hõlmab mitte ainult pere loomist Eestis, vaid ka siinset ettevõtlust, lojaalsust keelele ja kultuurile ning loomulikult majanduslikku panustamist maksude maksmise näol. Y-põlvkonna millenniumilapsed tajuvad taolisi ootusi aga märksa ambivalentsemalt, väärtustades pigem isiklikku arengut, paindlikkust ja heaolu. Sellist põlvkondade vastasseisu – individuaalse vabaduse ja kollektiivse vastutuse vahel – on analüüsitud mitmetes postsotsialistliku ühiskonna käsitlustes (nt Verdery 1996; Dzenovska 2018).

Kui ma 2021. aastal alustasin Eestist pärit Y-põlvkonna migrantide intervjuerimist, oli minu jaoks võrdlemisi ootuspärane, et täheldan nendes vestlustes migratsioonisüü kogemust (Baldassar 2015). Ent *mugavuspagulase* termini esile kerkimine tuli mulle esialgu üllatusena. Stereotüübi ümber käinud avalikust debatist oli selleks ajaks möödas mitu aastat, ent jätkuvalt toodi seda arutlustes välja, tehes seda küll silmi pöörítades või end aktiivselt distantseerides eeldusest, nagu oleks nende lahkumine ajendatud mugavuse otsinguist. Esialgu tundus, et *mugavuspagulase* mainimised olid üksikud jäljed kunagisest meediakajastusest. Kuid termini kordudes hakkasin seda nägema mitte lihtsalt kui möödaniku varju jäänud sildistust, vaid sümptomina laiemast eestlaste väljarännet ümbritsevast afektiivsest protsessist, mis hõlmab õigustamist, moraalseid hinnanguid ja pidevat emotsionaalset tööd.

Selle asemel, et pidada *mugavuspagulast* pelgalt diskursiivseks jäänukiks, asusin seda mõtestama afektiivselt laetud kujundina, mis mõjutab jätkuvalt seda, kuidas migrandid räägivad oma lahkumisest ning kirjeldavad oma sidet Eestiga. Seda analüütilist nihet võimaldas see, kui hakkasin narratiivse selguse asemel tähelepanu pöörama afektiivsele ambivalentsusele. See suunas mind küsima, kuidas mugavuse, kohusetunde ja ohvrimeelsuse moraliseeritud diskursused mõjutavad mobiilsusega seotud tundeid, hoiakuid ja otsuseid – ka kaua pärast otseselt *mugavuspagulase* kujundiga seotud meediakajastuste vaibumist.

Migratsiooniga seotud moraalsete ja emotsionaalsete pingete uurimine on oluline, sest see aitab paremini mõista, kuidas rännet tänapäeva ühiskonnas tajutakse ja politiseeritakse (Jakobson jt 2023: 10). Kui seni on rändega seotud hirne analüüsitud peamiselt vastuvõtva ühiskonna vaatenurgast – nähes sisseerändajaid näiteks ohullika või muul moel kahtlase elemendina –, siis vähe on tähelepanu pööratud nende ühiskondade afektiivsele poliitikale, kust inimesed lahkuvad. Siinne artikkel püüab seda lünka täita ning just Ida-Euroopa perspektiivist, kus pärast Euroopa Liidu 2004. aasta laienemist kasvas noorte täiskasvanute väljaränne seninägematul määral.

Tuginedes 44 intervjuule Eestist pärit migrantidega (ning toetudes valikuliselt meediakajastustele ja 2020.–2021. aastal hiljutise migratsioonikogemusega inimeste seas tehtud veebiküsitlusele, millele vastas üle 2000 inimese), analüüsin siinses artiklis ida-läänesuunalise rände moraaliökonomiat globaalse mobiilsuse ja afektiivse valitsemise kontekstis. Võttes lähtepunktiks mugavuspagulase termini, väidan, et *mugavuspagulase* diskursus toimib afektiivse valitsemise tehnoloogiana, mis on kujundanud rände emotsionaalset ja moraalselt tähendusvälja. Ühelt poolt tekitab see migrantides süütunnet ja ebamugavust; teisalt panustab see moraalsesse valitsemisse, tekitades migrantides kohustuse teha midagi Eesti heaks – sealhulgas kaudsel või tulevikku suunatud moel.

Minu intervjuueeritud olid valdavalt kõrgema haridusega ning suhteliselt privilegeeritud positsioonidel, kelle jaoks välismaale minek oli ennekõike atraktiivne ja oodatud võimalus, mitte vajadus või sund. Nad olid rännanud peamiselt Põhja- ja Lääne-Euroopasse ning Põhja-Ameerikasse; üksikutel juhtudel ka Dubaisse, Türgi, Taisse ja Austraaliasse. Kuigi nad olid lahkunud eri aastatel, ühendas neid see, et nende rändekogemus jääb Euroopa Liidu laienemise järgsesse perioodi, mil liikumisvabadus sai eestlastele laiemalt kättesaadavaks. Valim ei esinda seega kõiki uuritud vanuserühma väljarändajaid (nt ei hõlma see ehitus- ja teenindussektori tööjõurännet Soome), vaid peegeldab pigem rändevoogu, mis on motiveeritud hariduslikest, professionaalsetest, isiklikest (suhetega seotud) ja kultuurilistest teguritest.

Järgnevalt avan esmalt afektiivse valitsemise (*affective governance*) teoreetilist tausta. Seejärel käsitlen *mugavuspagulase* diskursuse kujunemist Eestis ja mõningaid katseid seda ümber mõtestada. Sellele järgneb uuritavate kogemuste analüüs, kusjuures paljud kirjeldavad oma migratsiooniteekonda mitte mugavuse otsingu, vaid hoopis mugavustsoonist väljumisena. Ometi on nad vähemalt osaliselt omaks võtnud moraliseeriva diskursuse, mis väljendub nii rändega seotud süütundes kui ka erinevates Eestile „tagasi andmise“ viisides. Lõpetuseks kutsun üles mõtestama mobiilsust osana mitmetahulisest moraaliökonomiast, mida kujundavad afektiivne atmosfäär, ajaloolised kogemused ja võimusuhted, sealhulgas sugu ja klassipositsioon. Väidan, et rahvuslikku kuuluvust saaks – ja tulekski – ümber mõtestada viisil, mis hõlmab ka territoriaalselt määratletud ootustest väljapoole jäävaid ühiskondliku panustamise vorme.

Afektiivne valitsemine ja mobiilsuse moraliseerimine

Rahvastiku valitsemine on läbi aegade hõlmanud ka afektiivse elu juhtimist. Ann Laura Stoler (2002) pakub koloniaalrežiimide käsitlemise kaudu olulise lähtekoha mõistmaks, kuidas afekt ei ole privaatne ega apoliitiline nähtus, vaid hoopis distsiplineerimise ja järelevalve vahend. Sara Ahmedi (2004) järgi on emotsioonid sügavalt põimunud sotsiaalse ja poliitilise kontekstiga, kujundades võimusuhteid ja olles samas nende kujundatud. Rõhutades afekti sotsiaalset produktiivsust, kirjutab ta: „Emotsioonid teevad asju, need joondavad indiviide kogukondadega – või kehalist ruumi sotsiaalse ruumiga“ (2004: 119). Nii mõtestatakse afekti üha enam kui suhetepõhist, produktiivset ja subjektsust kujundavat meediumit või infrastruktuuri (nt Richard, Rudnycky 2009; Anderson 2012; Yu 2024). Seetõttu saab afekti käsitleda ka valitsemise vahendina, kuna see kujundab seda, millised emotsioonid on teatud olukorras sobilikud ning kuidas iseennast ja teisi talitsetakse. Kuigi afekti võivad otseselt kujundada ametliku võimu kandjad, toimub selle kujunemine tavaliselt mitmesuguste foucault'likus mõttes hajutatud võimuhete kaudu. Näiteks Taiwanis rakendatud pandeemia reageerimise käsitluses väidab Yu (2024), et afektiivne atmosfäär – kollektiivne meeleolu, mis tekib inimeste, ruumide, meedia ja diskursuse suhtluses – toimib regulatiivse jõuna, suunates käitumist, suhtlust ja moraalseid hinnanguid mittesunduslikul viisil. Taolisi avalikke afekte luuakse tihti raamide kaudu, mis määratlevad, kelle tunded on legitiimsed, kelle omad seevastu ohtlikud või liialdatud (Thiele, Sauer, Penz 2021). Seega ei piirne afektiivne valitsemine tingimata ametlike institutsioonidega, vaid avaldub ühiskondlikes sfäärides, meediapildis ja igapäevastes suhtlusviisides.

Selles valguses ei valitse ka Eesti päritolu migrante riiklik poliitika, vaid pigem avalikus diskursuses juurdunud afektiivsed ootused, mis kaasavad süü-, häbi- ja kohusetunnet, mille kaudu normaliseeritakse patriootlikku paigeksjäämist ning taunitakse rännet, mis ei vasta rahvuslikele ideaalidele. Nii ei keskendu ma ka siinkohal riikliku rändepoliitika analüüsile, vaid uurin, kuidas afektiivselt laetud avalikud diskursused – mis liiguvad nii uudisvoogude kui meediakommentaari, sotsiaalmeedia, veebifoorumite ja igapäevase suhtluse vahendusel – on võtnud moraliseeriva vormi. Need ei reguleeri inimeste käitumist seaduste abil, vaid kujundavad seda, milline liikumine, tunne või püüdlus on üleüldse mõeldav – milline on õigustatud, soovitatav või milline häbiväärne.

Kuigi afektid on suhetepõhised ja „atmosfäärilised“ (Yu 2024), kujunevad need alati seoses konkreetsete kehaliste ja ajalooliste

kogemustega. Käesolevas analüüsis on oluline roll nii postsotsialistlikus Eestis üleskasvamisel kui ka hilisemal varases täiskasvanueas toimunud rändekogemusel, mis on enamasti aset leidnud ida-läänesuunalise liikumisenä. Mõlemad kogemused on võtmetähtsusega, kujundades noorte eestlaste rände afektiivset maastikku. Ühelt poolt on võimalus minna tööle, õppima või reisima välismaale – mis varasematele põlvkondadele oli Nõukogude okupatsiooni või 1990. aastate majandusliku ebastabiilsuse tõttu reeglina kättesaamatu – olnud midagi, mida on justkui alati imetletud ja ihaldatud. Teisalt on 1990. aastate alguse rahvuslikest meeleoludest saanud keskne osa Eesti rahvuslikust identiteedist. Põlvkond, kelle migratsioonikogemust siinkohal käsitlen, kasvas üles taoliste tunnete harjal. Lääneihlust võimendas omakorda see, kuidas 1990. aastate reformide käigus mõõdeti Eesti arengut sageli võrdluses läänega (Lauristin, Vihalemm 1998: 675–676). Läänt idealiseeriti kui „normaalsuse“ asupaika (Manolova 2018), millele Eesti pidi justkui järele jõudma, taastama oma normaalsuse pärast Nõukogude aja katkestust. See võimendas idealiseeritud kujutluspilte lääne eluviisist, tekitades ühtlasi soovi seda ka omal nahal kogeda.

Afektil on olemuslik seos subjektsusega. Richard ja Rudnyckyj on kirjutanud, et afekt on „subjektsuse kujundamise viis, mis üheaegselt toodab nii neid, kes afekti väljendavad, kui ka neid, kellele see mõjub“ (2009: 61–62), osutades afekti suhetepõhisele loomusele, mis mõjutab nii subjektsuse kui kogukonna kujunemist (vt ka Slaby, Mühlhoff 2019). Afektiivsed režiimid kutsuvad inimesi mitte ainult teatud viisil käituma, vaid ka tundma end kooskõlas rahvusliku, majandusliku või moraalse loogikaga. Seotus kollektiivsete moodustistega nagu rahvus on sügavalt afektiivne, kujundades nii kuuluvustunnet kui mõnikord ka võõrandumist (Militz, Schurr 2016: 55).

Olen varem koos kolleegidega väitnud (Toomistu, Annist, Murakas 2024), et Eesti päritolu migrantide rahvuslikku kuuluvustunnet iseloomustab afektiivne vastuolu – nende ida-läänesuunalise rändamise käigus kujunesid vastandlikud afektiivsed seosed Eestiga. Üldiselt tunnevad Eesti migrandid tugevaid rahvusliku seotuse tundeid nagu uhkus ja igatsus. Ent samas tekitavad teatud aspektid Eesti ühiskonnas – eriti need, mida seostatakse Nõukogude minevikuga – võõrandumist, häbi, pettumust või trotsi. See ilmestab hästi, kuidas afekt võib justkui käest ära libiseda. Afektiivne režiim, mis on kujundanud meie uurimisaluste subjektsust, on ühelt poolt tekitanud tugevat rahvuslikku kuuluvustunnet – see väljendub näiteks ootustes säilitada sidemed kodumaaga või õigustada oma lahkumist Eestile kasu toomisega. Samas esinevad ka vastandlikud tunded, mis on end domineerivast afektiivset režiimist lahti rebinud.

Laiemas neoliberaalses moraalikoodeksis kasutatakse afekti sageli ebastabiilsete töötingimuste, tootlikkushüpete ja patriootliku lojaalsuse õigustamiseks. Ng (2019) on näidanud, kuidas Singapuris kasutatakse afekti kodanike allutamiseks neoliberaalsele ratsionaalsusele. Kuuluvustunde ja sotsiaalsete suhete mobiliseerimise kaudu tekitatakse moraalne surve alluda neoliberaalsele korrale „ühise hübe“ nimel. Eesti diskursus, mis propageerib iseseisva ja patriootliku ettevõtja ideaali, mõistab samal ajal hukka need, keda nähakse sellest režiimist väljaastujatena – kellel ei tule välja lojaalsuse, vastupidavuse ja ohvrimeelsuse afektiivne pingutus. Ng (2019: 40) märgib seejuures, et taolise pürgimust rõhutava retoorika kaudu – s.o positiivse afekti – varjatakse ja depolitiseeritakse neoliberaalset struktuurset ebavõrdsust. Sarnaselt on Eestis rännet tihti sellega raamistatud, et migrant „valib mugavuse“ kuskil mujal, mitte ei osutata struktuursetele põhjustele (nagu palgavaesus, hoolduskoormus, erinevustega arvestamine), mis inimesi tihtilugu tegelikult Eestist lahkuma ajendavad või tagasipöördumist takistavad. Nagu oleme varem koos kolleegidega näidanud (Toomistu jt 2024), on majanduslikud kaalutlused peamine takistus Eestisse tagasipöördumisel, aga ka Eesti väärtusruumil on oma roll.

Afektid võivad olla ka sügavalt soolisustatud, mõjutades seda, kuidas biopoliitiline võim¹ toimib ja kuidas seda kogetakse. Anderson (2012) on näidanud, kuidas afektiivne elu pole mitte ainult biopoliitilise võimu sihtmärk, vaid ka selle allikas – see loob tingimused, mille kaudu rahvastikku valitsetakse. Eestis, nagu Puumeister on väitnud (2018), on rahvuse püsimine sõnastatud kollektiivse biopoliitilise ettekirjutusena. See diskursus koormab ennekõike noori naisi – afektiivselt ja moraalselt, tõstatades nende väljarände puhul küsimusi reproduktiivsusest ja hoolduskohustustest, mida nähakse rahvuse kestmise seisukohalt hädavajalikena. Nii saavad afektiivsetest ootustest nagu kohusetunne, ohvrimeelsus või süütunne (vt Baldassar 2015) soopõhised biopoliitilise valitsemise mehhanismid, mis distsiplineerivad naiste liikuvust.

Nagu nägime, kujundab moraliseeriv diskursus seda, kuidas rännet ühiskonnas tajutakse ja kogetakse. Selline diskursus toimib afektiivse valitsemise vormina, mõjutades, kuidas migrandid end seoses oma rändeotsustega tunnevad. Need afektiivsed seisundid võivad omakorda orienteerida tegudele, ajendades näiteks soovi naasta kodumaale või panustada sealsesse ühiskonda, kujundades sel viisil spetsiifilisi moraaliökonoomiaid. Järgnevalt

¹ Foucault' (2008) biopoliitika mõiste, millest siinkohal lähtun, viitab elu enese valitsemisele – selle optimeerimisele, reguleerimisele ja kaitsele.

käsitlen *mugavuspagulase* kujundi esilekerkimist Eestis ja sellele järgnenud reaktsioone Eestist pärit migrantide seas.

Mugavuspagulane meediadiskursuses

Esmalt käsitlen mõningaid meediakajastusi, mis ilmestavad *mugavuspagulase* kujundi kujunemist. Tegemist ei ole süsteemse ega kõikehõlmava meediadiskursuse analüüsiga; meediaviited toimivad siin illustratiivses ja kontekstualiseerivas rollis, toetades etnograafilist materjali. Võrdlemisi sporaadiliselt kogutud näited poliitilistest sõnavõttudest, uudisportaalidest ja sotsiaalmeediast annavad aimu motiividest ja hinnangutest, mis on terminiga avalikus ruumis seostunud, ning millist afektiivset taustsüsteemi need loovad.

Tõenäoliselt kasutas *mugavuspagulase* terminit avalikkuses esimesena poliitik ja tollane Eesti Rahva Muuseumi direktor Tõnis Lukas oma kõnes, mille ta pidas 2014. aastal Eesti taasiseseisvumispäeva puhul. Eesti Rahvusringhääling (2014) kajastas tema kõnet pealkirjaga: „Praegused Eestist lahkujad on mugavus- ja lodevuspagulased“, käivitades sotsiaalmeedias ulatusliku arutelu. Paar päeva hiljem tsiteeris ajaleht Postimees (Männi 2014) Lukast sõnadega: „Nad [mugavuspagulased] põhjendavad Eestist lahkumist sellega, et selles ‘hädaorus ja pommiaugus’ ei ole võimalik elada.“ Seejärel valis Eesti Ekspress *mugavuspagulase* oma „nädala sõnaks“.

Tänaseks on *mugavuspagulane* figureerinud mitmesugustes kultuurilistes väljendustes. Näiteks küsib kirjanik Andra Teede oma 2015. aasta Endla teatri lavastuse „45 339 km² raba“ saatetekstis: „Kas sa kannatad, sest sa pead elama võõral maal, või oled rõõmus mugavuspagulane ja mujal ongi parem?“. Mõistet on kasutatud nii halvustavas kui iroonilises võtmes arvamusedartiklites, poliitilistes kõnedes, telesaadetes, raamatutes.

Sotsiaalmeedias on mõiste kasutust leidnud aktiivselt sildistavana ja emotsionaalselt laetud retoorikas. Mugavuspagulaseks tembeldatakse sageli migrante, kelle käitumine on avalikkuses silma jäänud normidest hälbivana. Näiteks kommenteeriti Facebookis Soome uudist, kus eestlane tabati purjuspäi autoroolis, järgmiselt: „TÄHELEPANU, TÄHELEPANU!!! Jälle üks Eesti mugavuspagulane tabatud Soomes paha pealt“ (19. oktoober 2015). Taolised sõnavõttud loovad moraalse vastanduse „meie“ ja „nende“ vahel – lojaalsete jääjate ja mugavusest väljarännanute või „õigete“ ja „valede“ migrantide vahel.

Esines ka kriitilisemaid ja stereotüüpi ümber mõtestada püüdvaid sõnavõtte. Näiteks näitleja Henrik Kalmeti irooniline postitus

platvormil X (endine Twitter): „T. Lukase rändesõnastik: VÄLJA = mugavuspagulane, SISSE = ebamugavuspagulane“ (29. mai 2015) vihjab struktuursetele probleemidele, mis võivad rännet ajendada. Teaduspõhist arutelu edendava algatuse „Kust sa tead?“ raames ERR Novaatoris avaldatud lühivideos küsitakse: „Kas Eestist väljarändajad on tõesti „mugavuspagulased“?“ (Himma 2019). Kuigi selliselt sõnastatud pealkirja kaudu asetatakse stereotüüp kahtluse alla, jääb selle aluseks olev eeldus – et lahkutakse isikliku kasu otsingul – suuresti kummutamata. Videos tuuakse välja, et väljarändajad on sageli tervemad, õnnelikumad ja ettevõtlikumad, kuid kriitiliselt jäävad puudutamata selliste omadustega kaasneva moraalse hinnangu mehhanismid. Video püüab küll vaidlustada mugavuspagulase stereotüüpi, kuid taastoodab hinnangulisust, milles rännet õigustatakse läbi moraalselt väärtustatud tunnuste.

Stereotüübi ümbermõtestamise katsete seas, mis rõhutavad mitmekesiseid välismaale jäämise põhjusi ja erinevaid eluviise (nt Tambur 2016), väärrib üks kultuuriline artefakt põhjalikumalt tähelepanu.

Mine puts, Eesti ühiskond, oma start-up'ide, Muhi leiva ja privaatsete inimestega. Las ma olen siis mugavuspagulane. Otsin kõige soojema koha, kuhu Ryanair lendab, ja ostan üheotsapileti Tenerifele.

Nii kirjutas Triin Heinla Müürilehes (2017) ilmunud reisikirjas, milles ta dokumenteerib oma rahatut rändamist Kanaari saartel ja Berliinis. Üldamainitud fraasi tsiteeriti korduvalt, saades justkui põlvkondliku rahulolematuse sümboolseks väljenduseks.

Heinla essee, milles põimub irooniline võõrandumine siirate arutlustega vabaduse valimisest välismaal, tekitab tugevaid reaktsioone moraalsest pahameelest pilkamiseni. Joonides alla üksikisiku vabaduse ja kollektiivse vastutuse vahelise pinget, ei lükanud Heinla mugavuspagulase sildistust tagasi, vaid võttis selle hoopis irooniliselt omaks. Väljendades rahulolematust Eestis kehtivate sotsiaalsete ootustega – olgu selleks hüperproduktiivsus, emotsionaalne külmus või idufirmakultus –, raamistas ta oma rännet mitte kui reetmist, vaid kui enesealalhoidu ja alternatiivsete väärtuste loomist, isegi kui tema kirjeldatud rändekogemus pulbitses ebamugavusest ja keerukusest.

Ilmselt puudutas paljusid lugejaid ka asjaolu, et autoriks oli noor naine. Reisikirjas kajastab Heinla oma muutuvat soolist enesetunnetust – alates feminiinsuse nautimisest Tenerife hipikomuunides kuni radikaalfeministliku vastupanuni Berliini punkarite skvottides elades. Avalikkuse reaktsioonidest kumas hämming: kuidas saab noor Eesti naine – potentsiaalne ema ning seega rahvuse jätkaja – siduda end säärase ühiskondlikult marginaalsete või koguni

häviväärsete eluviisidega nagu prügisukeldumine ja kommuunielu?! Nii tõi Heinla essee ilmekalt esile postsotsialistliku ohvrimentaliteedi ja truuduseootuste ning millenniaalide mobiilsust, individuaalset vabadust ja enesehoolt väärtustava subjektsuse vahelise pinge.

Mugavustsoonist välja murdmine

Minu uuringus osalejad kirjeldavad Eestist lahkumist mitte kui mugavama ja lihtsama elu otsimist, vaid sageli kui emotsionaalselt, professionaalselt, sotsiaalselt ning kultuuriliselt keerulist sammu, mis, vastupidi, on nad mugavustsoonist välja viinud. Ameerika Ühendriikidesse kolinud Ave² meenutab:

Et ma mäletan, kui oli see jutt nendest mugavuspagulastest, siis see tundus hästi naljakas, sest mul pole nagu esimesed kümme aastat, kui ma olin nagu immigrerumise keerises – siis mul küll mugav ei olnud. Et ma ei tea, kust otsast see immigrant olemine mugav on. See on huvitav, seal on mingeid väljakutseid, sa õpid hästi palju, aga nagu mugavusest on asi väga kaugel. (Ave, snd 1988, VM 2021, USA)

Mugavuspagulasega samastumise asemel lükkavad intervjuueeritavad selle otsesõnu tagasi, kujutades rännet pigem stabiilsuse katkestusena, mitte selle otsinguna. Nad räägivad väljakutsetest, enesearengust ja muutusest või koguni osutavad oma lahkumisele kui eksistentsiaalsest ja professionaalsest paigalseisust väljamurdmisele. Inna näiteks tundis, et ta jäi oma rutiini justkui kinni ja vajas muutust; Raul näeb rändes väljakutset alustada nullist:

Ma tundsin, et ma olin täiesti nagu mugavustsoonis [---] No tekkisid mingisugused sellised mustrid, et alati nagu ühtemoodi ja ma tundsin, et ma nagu ei arenenud enam oma töövaldkonnas ka. (Inna, snd teadmata, VM 2021, Ühendkuningriik)

Aga kui sa välismaale lähed, siis sa pead hakkama ennast nullist üles ehitama ja kui sa oled seda suutnud uuesti teha, [naeratab laialt] siis on see ... väga suur saavutus. (Raul, snd 1996, VM 2020, Ühendkuningriik)

Nele, kes oli intervjuu ajaks tagasi Eestisse kolinud, näeb aga rändega kaasnenud ebamugavust kasuliku ressursina:

2 Viitan kõikidele intervjuueeritutele pseudonüümiga.

Kui ma läksin UK-sse, Londonisse elama, ma muutusin täiesti teistsuguseks inimeseks. Et ma olen võibolla mingi õpitud ekstravert. Aga mis seal ikka – see aitab mind elus paremini edasi jõuda ja samas ... noh, sellest mugavustsoonist väljas olemine on väga kasulik ju tegelikult. (Nele, snd 1983, VM 2020, Eesti)

Leenu, rääkides oma kolimisest abikaasa päritoluriiki Türki, tõstab esile kultuuriliste erinevustega seotud raskusi:

See oli täielik enda mugavustsoonist välja tulemine, see siinolek ja tema pere juures viibimine. Et see kõik on väga tore olla tema sugulastega koos ja külastada neid, aga see oli ... see kõik oli natuke liiga erinev minu tavapärasest keskkonnast. (Leenu, snd 1990, VM 2021, Türgi)

Ühendkuningriigis elav lastega paar võtab eelöeldu kahepeale kokku:

Mis on ilmselt ka kogu selle asja nagu lahedaks või ägedaks teinud, ongi see, et Eestis sul see mugavustsoon on nii – kuidas ma ütlen – nii lai või nagu ... sa võid kogu aeg seal olla, seal sees. Kuid siin sa tegelikult ... (Peeter, snd 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

... oled kogu aeg ebamugavustsoonis. (Katrin, snd 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

Sellised narratiivid pööravad mugavuspagulase diskursuses valitseva raamistiku pea peale: migratsioon ei ole mugavuseotsing, vaid just nimelt ebamugavuse kaudu toimunud eneseloome akt, milles nähakse olulist isiklikku väärtust. Samal ajal kirjeldavad uuringus osalejad Eestit tegeliku mugavustsoonina – keeleliselt, sotsiaalselt ja emotsionaalselt mugava kohana, kus olla ja elada.

Seejuures on märkimisväärne, et „mugavustsoonist lahkumise“ narratiivist on kujunenud justkui moraalne ja emotsionaalne vastanddiskursus *mugavuspagulase* kujundile. Rände sellisel viisil mõtestamine võimaldab migrantidel taastada oma tegevusvõimekuse, lükates ümber mugavuspagulase stereotüübiga seonduvad eeldused passiivsuse või kohustustest loobumise kohta. Välismaale elama minek kui mugavustsoonist välja astumine tähendab ennekõike väljakutseid, mille kaudu on toimunud oluline isiklik areng.

Migratsioonisüü korvamise katsed

Nagu eespool selgitatud, tajutakse eestlaste väljarännet ühtaegu normaalse, taunitava ja ihaldusväärsena. Taoline vastakate tunnete ambivalents on kujundanud diskursiivse välja, kus migrantidelt oodatakse teatud laadi afektiivseid väljendusi, mis võimaldaksid moraalset õigeksmõistu.

Kuigi see ei kehti kindlasti kõigi väljarändajate puhul, kogevad paljud neist siiski süütunnet ja mõnikord koguni hirmu, et neid nähaksegi rahvuse reetjatena. Selliste tunnete olemasolu viitab sellele, et teatud määral on nad neile antavad moraalsed hinnangud omaks võtnud. Olgugi et vastavad süüdistused ja hinnangud ei kõla reeglina otsesõnu, kajastuvad need ometi migrantide eneserefleksioonis, mille kujunemist on mõjutanud ühiskondlikud ootused, meediadiskursus ja moraalset võla tunnetus perekonna, riigi või Eestist saadud hariduse ees.

Vestluses Ühendkuningriigis elava abielupaariga, kes vahepeal naasis aastaks Eestisse, ent lahkus seejärel taas, kõlab ka reetmise mõiste:

Mina olen küll tundnud, ütleme, et süüdi või halvasti selles suhtes. Et üks asi on perega, mis meil on ju, et me tegime perele nii ja nii ... (Peeter, snd 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

Aga nagu teised inimesed? (Katrin, snd 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

Ja ka sõprade poolt, mõne sõbra poolt ma ikka tundsin seda küll. Et sihuke reetur või sihuke, et no mida, no misasja ... No ühesõnaga, oli küll ... Kui sa tegelikult mõtled selle peale, kui me teist korda tagasi tulime, siis kui vähe meile tegelikult ... kui vähe meile sooviti „Good luck!“, noh! [---] Ma arvan, et kui see mugavuspagulase fraas nagu välja öeldi, välja toodi, siis selle fraasi või selle mõtte või selle sõna mõte oligi panna ebamugavalt tundma neid inimesi, kes on välismaale läinud. Aga no ütleme nojah ... Me ei ole, vaata, Eestis olnud, ma ei tea, kas seda kasutatakse, kas sellest räägitakse, aga vähemalt mul on niisugune tunne, et see vist on nagu möödunud. Et see ei ole enam nii vähemalt. Või ma ei tunne ... (Peeter, snd 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

Ei, ma arvan, oleneb ringkonnast ka, kuhu sa satud, kus sa käid. Ma olen kindel, et on inimesi, kes siimaani meid peaksid nagu ... (Katrin, s 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

... reeturiteks. (Peeter, snd 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

Reeturiteks, jah. Täiesti kindlalt. (Katrin, snd 1984, VM 2021, Ühendkuningriik)

Prantsusmaal kanda kinnitanud Evelyn mõtiskleb vaevu hoomatavast, kuid tugevalt sooliselt kallutatud süütundest:

Mu pere otseselt ei pane mind süüd tundma, aga kuna nad küsivad mult, et millal sa tuled, siis ma tunnen ennast natuke süüdi ka. [---] Ma arvan, et ma ise olen ennast, endale nagu selle süütunde tekitanud vahel. Selles suhtes küll, et ma arvan, et see on ka seotud sellega, kuidas meid on ikkagi nii-öelda nagu meedia poolt, ütleme siis, kasvatatud. Näiteks et sa tunned, et kuna Eestis on meid nii vähe, kui sa oled naine võibolla ka [naerab], et sul on ikkagi mingi kohustus, kuidagi et ... Ma olen alati tahtnud mõelda, et ma olen nagu väljaspool neid ühiskondlikke [ootusi], või et see nagu tundub mulle tobe, aga samas ma saan aru, et ma olen ikkagi väga mõjutatud nendest ikkagi mingil tasemel, ma arvan. (Evelyn, snd 1991, VM 2021, Prantsusmaa)

Evelyni arutlus illustreerib tabavalt, kuidas afektiivne valitsemine toimib läbi reproduktiivsete ootuste, mis moraliseerivad ennekõike just naiste elukohavalikuid rahvusliku kestmise võtmes.³ Isegi kui teadvustatakse – nagu Evelyn seda ka eeltoodud näites väljendab –, et tegemist on sotsiaalsete ootuste ja meediadiskursuse tekitatud süütundega, ei muuda see neid tundeid tühiseks või olematuks.

Mõned, nagu Kanadas elav Rainer, lükkavad aga süüdiskursuse otsesõnu tagasi ja rõhutavad enda õigust isiklikule vabadusele:

Et kui keegi tunneb, et ma peaksin ennast süüdi tundma selle eest, et ma armastan elu, naudin elu ja võib-olla et väljun nendest pisikese Eesti riigi piiridest, et seda elu kogeda sellisena, siis see mind väga oluliselt ei mõjuta. Et kui keegi ütleb, et Eesti riik on nüüd vaesem ... Ma olen endiselt eestlane. [---] Nii et mingit süütunnet kohe kindlasti ei ole. Pigem saab Eesti rikkamaks, kui on maailmakogemusega kodanikke rohkem. (Rainer, snd 1981, VM 2021, Kanada)

Samas mõttekäigus viitab Rainer ka oma varasemale pikaajalisele tööle maapiirkonna kooliõpetajana, mis oli tema jaoks „Eestile andmine“ vähese kompensatsiooniga majanduslikus mõttes. Tema arutlus toob niisiis esile paljudes intervjuudes läbiva teema: migratsioonisüüd korvatakse sageli Eestile „tagasi andmise“ kaudu. Need „tagasi

³ Reproduktiivsed ootused avaldusid minu empiirilistes andmetes eelkõige naiste puhul. Samas oli minu intervjuudes osalejate hulgas naisi märkimisväärselt rohkem: ⁴⁴ intervjuueeritu hulgas oli vastavalt 29 naist ja 15 meest.

andmise“ teod võivad olla sümboolsed või materiaalsed, hõlmates nii Eestit tutvustavaid tegevusi välismaal kui Eesti majanduse toetamist ettevõtluse või oma tarbimisvalikute kaudu. Nii raamistatakse rännet ajutise moraalse võlana, mida saab justkui lunastada väärtuse loomise kaudu Eestile. Näiteks Skandinaavias kanda kinnitanud pereisa on asutanud ettevõtte, mille mitmekümne töötajaga tootmisüksus asub Eestis ning mille ärimudeli võtmeks on intervjuueeritu füüsiline paiknemine Skandinaavias.

Ülikooli lõpus mul oli väikene süütunne, et riik harib mind ja minul on siis eesmärk välismaale minna. Kümme aastat hiljem ma olen sellega endal nagu rahu tekitanud. Oleme üles ehitanud ettevõtte, kes loob väärtust Eestile. Ja ma tunnen, et see teema on minu jaoks maas. Et pigem oli see hea, et Eesti riik mulle hariduse andis, sest nüüd ta saab selle mitmekordselt tagasi. (Martin, snd 1986, VM 2022, Norra)

Ent enamiku Eestist lahkunute panus on märksa kaudsem. Migrandid kirjeldavad end kui saadikuid, kultuuritõlke ja „pehme jõu“ agente, kelle globaalne kohalolu aitab Eestit maailmas nähtavamaks muuta.

Ma käitun nagu Eesti saadik – olen enamustele esimene eestlane, keda nad on elus kohanud. (Paul, snd 1980, VM 2021, USA)

Ma kindlasti panustan Eestisse oma tegevuse kaudu, kasvõi harides kõiki neid inimesi, kes ei tea Eesti kohta väga palju. [---] Ma alati reklaamin Eestit kui kõige digitaalsemalt arenenud riiki. (Sirle, snd 1990, VM 2021, Šveits)

Mõned mõtlevad tagasipöördumise peale kunagi tulevikus või kujutavad ette, kuidas oma välismaal omandatud teadmisi Eesti arengusse rakendada:

Et idee, kui ma tuleksin Eestisse tagasi mingil hetkel, ongi see, et ikkagi ma oleksin mingi hariduse siin omandanud ja kogemuse, mis oleks Eestile kasulik. [---] Teiseks ma tahan, et ma saaksin neid teadmisi rakendada kui Eesti nii-öelda delegaat või nagu et see saaks ka rahvusvahelisel tasandil olla Eestile kasulik [---] minu teadmiste läbi ... Jah, see on väga tähtis mulle. Eesti heaolu on väga-väga tähtis mulle. (Evelyn, snd 1991, VM 2021, Prantsusmaa)

Teised, nagu Kesk-Euroopas elavad Ragne ja Elisabeth, väljendavad küll oma emotsionaalset seotust, kuid ebakindlust panustamise viiside osas või pettumust, et neile pole sellised võimalused seni veel avanenud:

Paljud asjad nagu teevad [mind] Eesti juures kurvaks, aga samas mul ei jätku ka võibolla seda jõudu hakata omaenda tuttavatega näiteks mingit ... [naerab] sõda pidama. (Ragne, snd 1988, VM 2021, Austria)

Kui mul oleks mingi suur rahastus teatud projektidele ja ma selle siis otsustaks siin Eestis kasutada – et see oleks minu panus. (Elisabeth, snd 1992, VM 2021, Saksamaa)

Sellised narratiivid migratsioonisüü korvamise katsetest näitavad, et migrandid ei ole kodumaale panustamisest loobunud, nagu *mugavuspagulase* stereotüübi kohaselt võiks eeldada. Pigem võib neid inimesi näha osalejatena kompleksses moraaliökonoomias, kus panused on muutlikud, voolavad ja ümberhinnatavad. Rahvuslik kuuluvus ei väljendu siin niivõrd otseselt patriootlikus tegevuses, vaid pigem kaudsetes, afektiivsetes, suhtepõhistes ja tulevikku suunatud panustes. Taoline tegevus ja afektiivsed väljendused aitavad migrantidel vähemalt osaliselt tasakaalustada moraalset võlga, mida nad oma rändega seostavad. Isegi kui nad tunnevad end samaaegselt nii rahvuslikult seotuna kui ka sellest teatud määral võõrandununa, tegutsevad nad siiski nii-öelda afektiivsete diplomaatidena, andes oma panuse Eesti ideesse sageli nähtamatul, kuid ometi tähenduslikul moel.

Mugavuse võrdlemine

Kuigi enamik eestlasi ei emigreeru otseselt mugavuse otsingul, võib mugavus ometi muutuda otsustavaks teguriks tagasipöördumise kaalumisel. Eriti võib see määravaks saada pärast pikemaajalist välismaal viibimist, mis on võimaldanud karjääriredelil tõusmist, uue keskkonnaga kohanemist ja sotsiaalse ringkonna kujunemist. Kuivõrd majanduslikud kaalutlused on jätkuvalt ka peamiseks tagasipöördumist takistavaks teguriks (Toomistu jt 2024), kirjeldab nii mõnigi uuringus osaleja, kuidas nad on kauaaegse pingutuse tulemusel loonud endale välismaal uue „mugavustsooni“, mis nüüd omakorda muudab Eestisse naasmise keeruliseks.

Elu on liiga hästi sisseseatud siin. Vbl ka mugavustsoon. Maja ostetud, tööd on, lastel koolid-keeled suus. Eesti on väga lähedal – saab külastada ja tähtsamad sõbrad ja sugulased käivad ka siinpool külas. (Linda, snd teadmata, VM (küsitlus) 2020–2021, Soome)

Ma ei eelda Taaniga võrdväärset palka, sest elatustase on erinev, aga eeldan palka, mis laseks mul sama mugavalt Eestis elada, kui siinne palk lubab mul siin elada. Kui mul on võimalus elada riigis, mis lubab mul töötada 4 päeva nädalas ja lisaks sellele lubab 6 nädalat aastas puhata, siis see on minu silmis parem minu enda heaoluks kui nende tingimuste ülesse ütlemine ja Eestisse naasmine lihtsalt selle pärast, et igatsen oma perekonda ja sõpru. Minu tutvusringkonnas olevad eestlased kõik nõustuvad, et kui korra oled ära käinud ja teistmoodi elu näinud, on raske end Eesti väikesesse „kasti“ tagasi suruda ja lihtsalt leppida, et asjad on siin nii. (Kadri, snd 1991–1995, VM (küsitlus) 2020–2021, Taani)

Siit avaldub viimase rändelaine käigus Eestist lahkunute migratsioonikogemuse paradoks: kui Eestist mindi ära sooviga murda välja mugavustsoonist, kogeda midagi uut ja võtta vastu väljakutsed rändega kaasnevas ebamugavuses, muutub tagasipöördumise kaalutluste juures kokkuvõttes ometi määravaks just mugavus.

Kokkuvõte

Käesolevas artiklis analüüsisin Eesti päritolu migrantide reaktsioone *mugavuspagulase* kujundile – stereotüübile, mis on alates 2014. aastast Eesti avalikkuses levinud ja toiminud migratsiooni afektiivse valitsemise tehnoloogiana. *Mugavuspagulase* mõistega seotud diskursuses avaldub paradoks: needsamad vabadused, mis defineerivad Euroopa projekti – eeskätt liikumisvabaduse põhimõte – on Eesti rahvuslikes kujutelmades vallandanud moraalse häirekella. Isegi kui rändele elatakse avalikkuses kaasa kui ihaldatud ja isiklikku arengut toetavale võimalusele, tekitab see ometi küsimusi lojaalsusest. Rännet ei mõtestata seega üksnes demograafiliselt või majanduslikult problemaatilisena, vaid ka moraalselt küsitavana – märgina sellest, et ei suudetud raskuste kiuste kodumaale truuks jääda, et rahvuslik panustamine ebaõnnestus või on naiste puhul sõna otseses mõttes täitmata jäänud rahvuse taastootmise ootus.

Minu etnograafiline materjal osutab aga põhi-mõttelisele vastuolule tegelike migratsioonikogemuste ja *mugavuspagulase* stereotüübi vahel. Kui stereotüüp kujutab migrante passiivsete lääneriikide mugavusest kasusaajatena, siis minu vestluspartnerid kirjeldavad rännet pigem aktiivsust nõudva pingutusena, millega, vähemalt esialgu, kaasnes kõike muud kui mugavus. Uuritavad leidsid pigem, et just nimelt migratsioonikogemust

saatnud *ebamugavuse* tulemusel on neil toimunud oluline eneseareng. *Mugavuspagulase* sildistusele vastu seistes (seda omaks võttes vaid ehk irooniliselt), positsioneerivad migrandid end muutuse agentidena, kes on lahkunud tuttavast ja rutiinsest, otsides väljakutseid, uusi teadmisi ja isiklikku arengut. Nii näevad nad rännet mitte kohustuste eest põgenemisena, vaid olulise eneseloome aktina.

Samas on paiksete eestlaste moraalne pilk jätanud oma afektiivse jälje. Isegi kui migrandid lükkavad *mugavuspagulase* stereotüübi selgesõnaliselt ümber, väljendavad paljud neist ometi süütunnet – ennekõike perekonnast eemalviibimise tõttu, aga ka Eesti sotsiaalsüsteemist saadud kasu või abstraktsema laadi kodanikukohustuste täitmata jätmise pärast. Naiste puhul võimendavad süütunnet ka reproduktiivsed ootused, paljastades rahvusliku diskursuse demograafilisest püsijäämisest sügavalt soopõhise loomuse. Rändesüü pole seega vaid individuaalne tunne. See on afektiivse valitsemise tulemus – avalike narratiivide ja afektiivse atmosfääri vili, mis kujutab elu teatud trajektoore moraalselt kahtlastena, eriti kahaneva rahvastiku taustal.

Ometi pole migrandid pelgalt taoliste moraliseerivate diskursuste objekt – nad osalevad ka aktiivselt nende ümbermõtestamises. Nagu olen näidanud, püüavad paljud neist Eestile midagi „tagasi anda“ – sümboolselt, majanduslikult või kodanikuaktiivsuse kaudu. Sageli tegutsevad nad Eesti mitteametlike saadikutena, toetavad Eesti ettevõtteid või unistavad naasmisest tulevikus koos välismaal omandatud teadmiste või kapitaliga. Sellistes žestides väljendub panustamise eetika, mis ületab riigi territoriaalsed piirid. Nii tegutsevad nad fluiddes ja suhetepõhises moraaliökonomias, mis on sageli vastuolus rahvusliku ohvrimeelsuse ja kohaloleku kohustusega. Seejuures viitab nende selline tegevus siiski püsivalt tugevale rahvuslikule kuuluvustundele.

Olles avanud individuaalsete trajektooride ja kollektiivsete kujutelmade vahelist pingevälja, kutsun siinkohal üles rändeotsuseid ümber mõtestama väljaspool valiku ja vajaduse ning truuduse ja reetmise binaarseid raamistusi. Migratsiooni tuleb mõista osana keerukast moraaliökonomiast, mida kujundavad ajalooliselt spetsiifilised narratiivid ja avalikud diskursused, aga ka soopõhised ootused ja klassipositsioon. Need erinevad tasandid struktureerivad rändega seotud moraalseid ootusi ning mobiliseerivad ja suunavad afektiivseid seisundeid – nagu häbi ja süü, aga ka kuuluvustunne. Minu uurimus Eesti päritolu migrantidest ilmestab alternatiivseid viise afektiivsete sidemete hoidmiseks ja rahvusliku kuuluvuse väljendamiseks, mille väärtus muutub aga mõistetavaks vaid siis, kui hoolimist ja panustamist ei defineerita kitsalt territoriaalsete kategooriate kaudu.

TERJE TOOMISTU (PhD) on antropoloog ja dokumentalist, Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli teadur, kelle töös põimuvad soouuringud, mobiilsuse ja afekti uurimine ning multimodaalsed uurimismeetodid postsotsialistlikus ja postkoloniaalses kontekstis. Tal on doktorikraad etnoloogias ning *cum laude* magistrikraadid etnoloogias ja kommunikatsiooniuuringutes Tartu Ülikoolist. Ta on täiendanud end Fulbrighti stipendiaadina California Ülikoolis Berkeleys ja külalisuurijana Amsterdami Ülikooli antropoloogia osakonnas. Toomistu senised suurimad projektid on seotud Indoneesia soo- ja seksuaalsuse antropoloogiaga, hilisnõukogudeaegse alternatiivse noortekultuuriga ja noorte eestlaste diasporaaga. Tema tööd iseloomustab loovmeetodite kasutamine ning avalikku antropoloogiat väärtustav lähenemine, käsitledes dokumentaalfilmi ja näitusetegevust antropoloogilise uurimise vormidena. Ta on kureerinud näitusi Ühendkuningriigis, Saksamaal, Kanadas, Rootsis ja Eestis ning esinenud loengute ja seminaridega paljudes ülikoolides ja kultuuriasutustes mitmel pool maailmas.

Allikad

VM = Välitöömaterjalid, mis hõlmavad välisriikides elavate Eestist pärit migrantidega 2020–2022 tehtud intervjuusid ja 2020–2021 toimunud veebiküsitluse avatud vastuseid (autori

valduses). Umbes pooled intervjuud toimusid Zoomi vahendusel, teiste puhul külastas autor uuritavaid nende elukohas välismaal või kohtus nendega Eestis.

Kirjandus

Ahmed, Sara. 2004. Affective economies. – *Social Text* 22 (2): 117–139.
https://doi.org/10.1215/01642472-22-2_79.

Anderson, Ben. 2012. Affect and biopower: towards a politics of life. – *Transactions of the Institute of British Geographers* 37 (1): 28–43.
<https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2011.00441.x>.

Anniste, Kristi. 2014. *East–West Migration in Europe: The Case of Estonia After Regaining Independence*. Dissertationes geographicae Universitatis Tartuensis 57. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Baldassar, Loretta. 2015. Guilty feelings and the guilt trip: Emotions and motivation in migration and transnational caregiving. – *Emotion, Space and Society* 16: 81–89.
<https://doi.org/10.1016/j.emospa.2014.09.003>.

- Cairns, David. 2021. Mobility becoming migration: Understanding youth spatiality in the twenty-first century. – *The Palgrave Handbook of*
- Youth Mobility and Educational Migration*. Toim David Cairns. Cham: Springer International Publishing, 17–21.
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-64235-8>.
- Cohen, Jeffrey H.; Ibrahim Sirkeci. 2011. *Cultures of Migration: The Global Nature of Contemporary Mobility*. Austin: University of Texas Press.
- Dzenovska, Dace. 2018. *School of Europeaness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Eesti Ekspress. 2014. Nädala sõna: mugavuspagulane. – *Eesti Ekspress*. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/69613331/nadala-sona-mugavuspagulanee> (viimati külastatud 14. juuli 2025).
- Eesti Rahvusringhääling. 2014. Lukas: praegused Eestist lahkujad on mugavus- ja lodevuspagulased. <https://www.err.ee/518492/luks-praegused-eestist-lahkujad-on-mugavus-ja-lodevuspagulased> (viimati külastatud 18. august 2025).
- Engbersen, Godfried; Erik Snel. 2013. Liquid migration: Dynamic and fluid patterns of post-accession migration flows. – Birgit Glorius, Izabela Grabowska, Arno Kuvik (toim). *Mobility in Transition*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 21–40.
<https://doi.org/10.1515/9789048515493-002>.
- Foucault, Michel. 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Toim Michel Senellart. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Heinla, Triin. 2017. Vabadusest ja mugavusest – reisikiri hipisaarelt. – *Müürileht*. <https://www.muurileht.ee/vabadusest-ja-mugavusest-reisikiri-hipisaarelt/> (viimati külastatud 15. juuli 2025).
- Himma, Marju. 2019. Kust sa tead? | Kas Eestis välja rändajad on tõesti „mugavuspagulased“? – *ERR Novaator*. <https://novaator.err.ee/914715/kust-sa-tead-kas-eestis-valja-randajad-on-toesti-mugavuspagulased> (viimati külastatud 15. juuli 2025).
- Jakobson, Mari-Liis; Russell King; Laura Moroşanu; Raivo Vetik (toim). 2023. *Anxieties of Migration and Integration in Turbulent Times*. IMISCOE Research Series. Cham: Springer International Publishing.
<https://doi.org/10.1007/978-3-031-23996-0>.
- Lauristin, Marju; Peeter Vihalemm. 1998. Postkommunistlik siirdeprotsess Eestis: tõlgendusi ja võimalusi. – *Akadeemia* 10: 675–701.
- Männi, Marian. 2014. Üllatunud Lukas: paljud mugavuspagulased peavad Eestit hädaorukuks. – *Postimees*. <https://www.postimees.ee/2895563/ullatunud-lukas-paljud-mugavuspagulased-peavad-eestit-hadaorukuks> (viimati külastatud 14. juuli 2025).
- Manolova, Polina. 2018. “Going to the West is my last chance to get a normal life”: Bulgarian would-be migrants’ imaginings of life in the UK. – *Central and Eastern European Migration Review* 8 (2): 61–83.
- Militz, Elisabeth; Carolin Schurr. 2016. Affective nationalism: Banalities of belonging in Azerbaijan. – *Political Geography* 54: 54–63.
<https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2015.11.002>.
- Ng, Carl Jon Way. 2019. Governing (through) affect: A social semiotic perspective of affective governance in Singapore. – Kumaran Rajandran, Shakila Abdul Manan (toim). *Discourses of Southeast Asia. A Social Semiotic Perspective*. The M.A.K. Halliday Library Functional Linguistics Series. Singapore: Springer Nature Singapore, 23–43.
https://doi.org/10.1007/978-981-13-9883-4_2.
- Puumeister, Ott. 2018. Surviving finitude: Survival as a constructed foundation of identity. – *Sign Systems Studies* 46 (1): 90–116.
<https://doi.org/10.12697/SSS.2018.46.1.04>.
- Richard, Analiese; Daromir Rudnycky. 2009. Economies of affect. – *Journal of the Royal Anthropological Institute* 15 (1): 57–77.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2008.01530.x>.
- Slaby, Jan; Rainer Mühlhoff. 2019. Affect. – Jan Slaby, Christian von Scheve (toim). *Affective Societies: Key Concepts*. London: Routledge, 27–41. <https://doi.org/10.4324/9781351039260>.
- Sõnaveeb. Eesti Keele Instituudi ühend sõnastik. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/mugavuspagulane/1/est> (viimati külastatud 15. august 2025).
- Stoler, Ann Laura. 2002. *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule*. Berkeley: University of California Press.
- Tambur, Silver. 2016. Etniliste ahelate kammitsais Eesti maailmakodanik. – *Müürileht*, 8. juuni. <https://www.muurileht.ee/etniliste-ahelate-kammitsais-eesti-maailmakodanik/> (viimati külastatud 15. juuli 2025).

- Teede, Andra. 2015. 45 339 km² raba. Dokumentaal-lavastus eestlusest. Endla Teater. <https://www.endla.ee/lavastused/45-339-km-raba> (viimati külastatud 15. juuli 2025).
- Thiele, Daniella; Sauer, Birgit; Oliver Penz. 2021. Right-wing populist affective governing: a frame analysis of Austrian parliamentary debates on migration. – *Patterns of Prejudice* 55 (5): 457–477. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2021.2014089>.
- Toomistu, Terje; Aet Annist; Rein Murakas. 2024. Unbearable “eastern European mentality”: the affective contradiction in the national belonging of Estonians with a migratory experience. – *Journal of Baltic Studies* 55 (2): 371–396. DOI: 10.1080/01629778.2024.2329072.
- Toomistu, Terje; Ave Lauren; Aet Annist; Rein Murakas. 2024. Determinants of return migration of Estonian young adults in transnational mobility. – *Migration Studies* 12 (1): 42–67. <https://doi.org/10.1093/migration/mnado33>.
- Verdery, Katherine. 1996. *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton: Princeton University Press.
- Yu, Sang-Ju. 2024. Unfolding affective atmospheres during the COVID-19 pandemic crisis: The constitution of affective governance in Taiwan. – *Geoforum* 148: 103940. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2024.103940>.